Turkish Studies **Historical Analysis**

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1047-1059

DOI: 10.29228/TurkishStudies.37852

ISSN: 2667-5552

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 28.09.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 25.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (18.12.2019)-Referee 2 (20.12.2019)

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE BASIN: CERİDE-İ HAVADİS GAZETESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Aytaç YILDIZ**

ÖZET

Osmanlı modernleşme sürecinde basın önemli bir rol oynamıştır. 19.yy'da meydana gelen toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümlerde kendini açığa buran bu durum, özellikle 1860'lardan sonra daha belirgin bir hale gelmiştir. Önemli aydınlar, çeşitli dergi ve gazetelerde modernleşme yönünde fikirler ortaya koymuş ve ayrıca basında kültürel hayatın yeni formları hızlı biçimde yayılmaya başlamıştır. Fakat bu dönüşümün gerçekte, Tanzimat Fermanı'nın 1839'daki ardından başlamış olan bir arka planı vardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde ilk yarı-özel gazete olan Ceride-i Havadis önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Ceride-i Havadis gazetesinin 1840-1850 yılları arasındaki yayınları incelenmek suretiyle, 19.yy'da Osmanlı modernleşmesine olan muhtemel etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla gazetede çıkan haberler ve yazılar, iki başlık altında ele alınmıştır. Birinci bölümde 1860'lardan sonra öne çıkacak olan siyasal gelişmelerin arkaplanına ışık tutabilecek haber ve yazılar irdelenmiştir. Özellikle temel bazı siyasal kavramların Osmanlı düşünce dünyasına 1840'dan itibaren nüfuz etmeye başladığı ortaya konulmuştur. İkinci olarak ise toplumsal ve kültürel hayata ilişkin haber ve yazılar ele alınmıştır. Bu bölümde yeni tüketim ve yaşam biçimlerine odaklanarak, Ceride-i Havadis'in bu bağlamda öncü bir rol üstlendiği, çeşitli örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı, 19.yy'da Osmanlı modernleşmesinin erken aşamalarında Ceride-i Havadis gazetesinin yerini gösterebilmektir. Böylece 1860'dan sonra görünürlük elde eden Osmanlı modernleşme dinamiklerinin, aslında belirli bir birikimin ve sürecin sonucu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Modernleşme, Basın

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-posta: aytacyildiz65@gmail.com

OTTOMAN MODERNISATION AND PRESS: A STUDY ON THE NEWSPAPER OF CERİDE-İ HAVADİS

ABSTRACT

The press played major role in the process of the Ottoman modernisation. This phenomenon which manifested itself in the social, cultural and political transformations in the empire during 19th century came to the fore especially after 1860s. When the prominent intellectuals revealed their ideas on this great transformation (later-called modernisation/westernisation) in many periodicals and journals, new cultural forms also began to be spread by press at the same time. This transformation had, indeed, a background started after promulgation of the Tanzimat Edict in 1839 and in this context Ceride-i Havadis as the first semi-private journal had an important place. Analysing the collections of Ceride-i Havadis between 1840 and 1850, this article intends to demonstrate its probable influences on the Ottoman modernisation in 19th century. For this purpose, the news and the writings that were published in the journal are examined under two topics. In the first chapter, the news and the writings that might shed light on the backgrounds of political developments in the empire after 1860s are discussed and particularly some political concepts are analysed. Second chapter is dedicated the news and the writings related to cultural and social life. Focusing the penetrating of new forms of life and consuming culture into Ottoman world, this chapter tries to display the leading role of Ceride-i Havadis in this change. Main purpose of the study is to designate the spesific place of Ceride-i Havadis at the earlier stages of the Ottoman modernisation. Therefore, it becomes more clear that the dynamics of Ottoman modernisation which became more apparent after 1860 were to some extent the consequence of a cumulative process.

STRUCTURED ABSTRACT

The relationship between the Ottoman modernisation and the press has always been a spesific case in Ottoman studies. Leading intellectuals of the field, such as Şerif Mardin, Kemal Karpat, Şükrü Hanioğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar have been tackled this issue in their works. When they handled this subject, they generally focused on the period of after 1860 through which outstanding journal and newspapers appeared consecutively. In the newspapers such as Tasvir-i Efkar, Tercüman-ı Ahval, Basiret, Hürriyet and in the journals such as Mecmua-i Fünûn, many intellectuals/journalists began to spread their ideas by 1860s. This was regarded a turning point in the Ottoman modernisation process on account of the fact that new political and social thoughts and concepts and even new cultural forms and entities began to disseminate and penetrate into Ottoman world through the press from 1860s onwards. In shaping of an Ottoman public opinion and changing of the political and social structure, the Ottoman press played a pivot role. However, before 1860s, there was an Ottoman newspaper, namely Ceride-i Havadis, which has been relatively neglected in the related discussions on Ottoman history.

Ceride-i Havadis established in 1840 by an English merchant, Winston Churchill, who was living in İstanbul at the time and it was the sole semi-private newspaper from 1840 to the first years of 1860s. In the beginning it was published three times in a month but after 1843 it became a weekly newspaper. Its pages covered generally the western-oriented new ideas, new concepts and new values as well as the news on internal and external developments, technological innovations and scientific advances. Additionally, there were many writings on education, economy and sciences all of which reflected an approach toward social and cultural life. All these to some extent effected the formation of Ottoman modernisation before 1860s. For instance, significant political concepts such as *political regimes*, *elections*, *public opinion* and *constitution* were largely used in the news and thus became more familiar to Ottomans. Similarly, emphasizing constantly on *education* and *science* in the pages of the Ceride-i Havadis contributed an awakening and accelerated taking steps on education. Moreover new consuming means and life styles such as theatre and piano also were presented first time by the newspaper for people. On the other hand many leading figures, who became prominent after 1860 in Ottoman State, as politician (like Münif Paşa and Küçük Mehmed Said Paşa) or as intellectual (like Namık Kemal and Ziya Paşa) had very close connections and relations with the columnists of Ceride-i Havadis.

In order to demonstrate the place and importance of Ceride-i Havadis in the Ottoman modernisation, this article examines of the newspaper under two subtitle. In the first part, the news and the writings that might bring to light the background of political ideas and movements emerged in the empire after 1860s are analysed and particularly some key concepts (constitution, political regimes, politics) are discussed in this chapter. Second part is dedicated the news and writings related to cultural and social life. Focusing the penetrating of new forms of life and consuming culture into Ottoman world, this chapter tries to display the role of Ceride-i Havadis in this change. In doing so, using and presenting of some cultural and social elements (like education, science, language teaching and theatre) are revealed.

As a consequence this article suggests that the newspaper of Ceride-i Havadis had an -may be not crucial but still important- impact on the Ottoman modernisation. At first glance, the content of the news and writings in Ceride-i Havadis which are discussed here may evoke a paradigm which has been dominated the studies in Ottoman modernisation since last seventy years. According to that paradigm, main feature of the Ottoman modernisation exposures itself in the form of a duality based on contradictions between east and west, tradition and novelty, old and new and there was one-way flowing of structures, meanings and values from West to Ottoman Empire. However until the 1918, in fact, there was a search for synthesis between old and new; indigenous and alien in Ottoman State and it cant be considered as simply “duality” and as a one-way flow in which Ottomans were constituted as a passive reciever. The values, ideas and structures that were gradually transmitted from the “outside” the “inside” by Ceride-i Havadis intertwined with the realities of Ottoman world and thus contributed the general transformation of the empire itself. From politics

to culture, all contents of Ceride-i Havadis effected to some extent the social changings and intellectual trends in the empire.

Keywords: Ottoman Empire, Modernisation, Press

Giriş

Kökleri daha eskiye uzanmakla birlikte, 18.yy'da daha somut bir yapı kazanmaya başlayan modernleşme sürecinin oluşumunda basının rolü ve etkisine dair pekçok önemli çalışma yapılmıştır. Avrupa tarihini merkeze alan bu çalışmalarda, 18.yy'dan 20.yy'a gelene dek geçen sürede meydana gelen toplumsal, siyasal ve kültürel dönüşümde basın (dergi ve gazetelerin) temel bir işlevi yerine getirdiği sıklıkla vurgulanmıştır. Yaşanan sürecin çok boyutluluğuna uygun bir biçimde basın işlevi de farklı alanlarda tezahür etmiştir. Söz konusu işlev, bazen bilginin yayılımı olgusu bağlamında (Burke, 2001: 163-194); bazen siyasal iktidara karşı basının oluşturduğu kamuoyu ve demokratik işleyiş ekseninde (Keane, 1992: 21-46); bazen de modern ulus devlete giden yolda basının müşterek bir tahayyül yaratıp milliyetçilik fikrini mümkün kılması bağlamında ele alınmıştır (Anderson, 1995: 37-51). Dolayısıyla modernleşmenin ister siyasal ister toplumsal ve kültürel olsun, bütün gelişim aşamalarında basının önemli bir güç olarak öne çıktığı ortaya konulmuştur.

Batı dünyasına nazaran Osmanlı Devleti'nde daha geç bir zamanda ortaya çıkmakla birlikte, basın Osmanlı modernleşmesi olarak nitelendirilen süreçte de önemli bir işlev üstlenmiştir. Özellikle 19.yy'da görünür hale gelen ciddi siyasal ve toplumsal arayış ve dönüşümlerde, Osmanlı basını belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu etki dilde sadeleşme ve okur-yazarlığın artmasından bilginin yayılımı ve bir Osmanlı kamuoyunun oluşumuna ve yeni yaşam tarzlarına değin geniş bir alana yayılmıştır. Keza basınla birlikte Osmanlı düşünce hayatına bir yandan politika, medeniyet, anayasa, meşruti idare, bireysel haklar gibi yeni toplumsal ve siyasal kavramlar girerken öte yandan meşveret, terakki, vatan, millet gibi halihazırda mevcut olan kimi kavramlar da semantik dönüşüme uğrayarak yeni içerikler kazanmıştır (Hanioglu, 2010: 15-19; Koloğlu, 1994: 18). Bu süreç genellikle 1860 yılı sonrası Osmanlı düşünce hayatı içinde ele alınmış ve Şinasi'nin Tasvîr-i Efkâr gazetesi ile başlayan bir çizgide ileriye doğru yorumlanmıştır. Gerçekten de basının siyasal ve toplumsal hayata doğrudan geniş biçimde etki etmeye başlaması 1860'lı yıllar ile başlar fakat gerçekte bu durum, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan yaklaşık çeyrek asırlık bir birikimin doğal uzantısıdır ve bu bağlamda 1840'da yayın hayatına giren Ceride-i Havadis gazetesi öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, Ceride-i Havadis gazetesinin Osmanlı modernleşme süreci içindeki yeri ve muhtemel etkileridir. Türk düşünce tarihi alanının önemli isimleri, gazetenin bu bağlamda taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, "yeniliğin memleket içinde yerleşmesinde ve gelişmesinde amil olan şeyler arasında gazeteciliği de saymak gerekir" diyerek, Ceride-i Havadis'i bu bağlamda değerlendirir. Tanpınar'a göre "Türk okuyucusunun dünya hareketlerine alaka ve merakı biraz da bu gazeteyle uyanmıştır" (Tanpınar, 2017: 153). Carter Findley de Osmanlı modernleşme dinamiklerinin gelişim çizgisi içinde Ceride-i Havadis'in yerine dikkat çekmiştir (Findley, 2014: 248). Söz konusu döneme dair en kapsamlı ve gelişkin analizlerin sahibi Şerif Mardin ise şunları belirtmektedir:

"İlk çıkışından itibaren Ceride-i Havadis, "Dış Haberler" başlığı altında okuyucularına Yeni Dünya, Hindistan, modern seyahat yöntemleri, paleontoloji ve sigorta hakkında zengin ansiklopedik malumat verdi. Ayrıca sayfalarında yer verdiği insan aklı konusundaki, daha da önemlisi Avrupaî parlamenter yönetime dair makalelerle ve Fransa'da hükümet harcamalarının parlamento tarafından onaylanması mecburiyetine işaret eden çeşitli haberleriyle, Tasvîr-i Efkâr'ın müjdecisi olmuştu" (Mardin, 1996: 287).

1860'lı yıllarla birlikte görünürlüğü artacak olan Osmanlı modernleşmesinin başat grubu olarak öne çıkan Yeni Osmanlılar hareketinin gerisinde Ceride-i Havadis'in etkisini görmek mümkündür. Başta Namık Kemal ve Ziya Paşa olmak üzere, Yeni Osmanlı düşüncesinin oluşum aşamasında bu gazetenin hem yayınları hem de yazar kadrosunun payı söz konusudur. Örneğin gazetenin ilk yazarlarından olan Halet Efendi, Namık Kemal'in yakın bir arkadaşırken (Mardin, 1996: 288); gazetenin diğer önemli iki ismi Ali Âli ve Müşfik de Ziya Paşa'nın yakın ilişki içinde olduğu insanlardı (Mardin, 1996: 144). Kayahan Özgül, Tanzimat öncesi dönemden kalma bir teceddüt zihniyetinin son, Tanzimat'tan sonra beliren inkılapçı zihniyetin ilk temsilcisi olarak nitelendirdiği Kuşadalı İbrahim Efendi'nin en yakın "müritleri" arasında, Ceride-i Havadis'in sermakale yazarları olan Ali Âli ve Müşfik'in olduğunu belirtir (Özgül, 2012: 164). Hatta Ahmet Cevdet Paşa'ya göre "ol vaktin üdebâsı Müşfik'in başında toplandı. Ceridehâne bir encümen-i üdebâ oldu ve daha sonra Jön Türk nâmını alan gençlere bir yuva oldu" (Özgül, 2012: 164; Mardin, 1996: 18).

Bugüne dek yapılan çalışmalarda Ceride-i Havadis'in modernleşme sürecindeki önemine değinilmekle birlikte, konunun ayrıntılarını gösteren bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, iki üst-başlık altında bu konunun boyutlarını gösterebilmektir. Bu bağlamda çalışmada, Ceride-i Havadis'in 1840-1850 yılları arası on yıllık dönemi incelenmiş, gazetede haber ve yazılar (a) siyasi bağlam (b) toplumsal ve kültürel bağlam olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Konunun anlaşılabilir kılınması amacıyla, özellikle ilk kısımda siyasi alanla ilgili temel kavramlardan hareket edilmiş, ikinci kısımda ise toplumsal ve kültürel alanı kapsayan örneklerle ağırlık verilmiştir.

Ceride-i Havadis'in Doğuşu

Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçe gazete, 1831'de yayın hayatına başlayan Takvim-i Vekayi'dir. Fakat bu resmi gazete olduğu için gerek içerik gerekse kapsam açısından bir resmi gazeteden beklenen sınırlar içinde kalmıştır. Gazetede resmi beyanname, atama vs gibi haberlerin yanında dış politikaya ve batıdaki teknik gelişmelere dair zaman zaman haberler verilmiş de, Tanpınar'ın ifadesiyle "resmi gazete olması sebebiyle bu gazetenin ufku dardı" (Tanpınar, 2017: 153). Oysa Ceride-i Havadis, yarı-resmi olarak nitelendirilse bile, içerik ve yaklaşım bakımından bir resmi gazeteden ziyade açık biçimde özel bir gazeteden beklenebilecek bir anlayışla hareket etmiştir.

İstanbul'da yaşayan bir İngiliz tüccar olan William Churchill, Kadıköy civarında avlandığı esnada, tüfeğinde çıkan saçmalar bir çocuğun yaralanmasına neden olmuş ve mahalle halkı Churchill'i yakaladıktan sonra zabıtlara teslim etmiştir. Churchill'in birkaç ay hapiste kalması İngiltere'yi öfkelen-dirmiş ve Osmanlı Devleti üzerinde diplomatik baskı uygulamaya başlamıştır. Bu baskının neticesinde, dönemin Hariciye Nâzırı Akif Paşa görevden alınmakla kalınmaz, Churchill'e de bir gazete kurma imtiyazı tanınır (Gerçek, 2019: 218). Bu olay 1936'da vuku bulmasına rağmen, Churchill gazeteyi ancak 31.07.1840 tarihinde çıkarmaya başlar. Başlangıçta on günde bir çıkan gazete, daha sonra haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır.

Gazetenin yazar kadrosunda farklı zaman dilimlerinde birçok isim yer almıştır. 1840'lı yıllarda Halet Efendi, Ali Âli, Hafız Müşfik ve Ahmet Zarifi'den oluşan (Gerçek, 2019: 220) yazar kadrosuna, ilerleyen dönemde Emin Bey, Hüseyin Siret Bey, Süreyya Bey, Münif Paşa gibi (Ertuğ, 1970: 164) isimlerin yanısıra, II.Abdülhamit döneminde birkaç kez sadrazamlık görevine getirilen Küçük Said Paşa da dahil olmuştur (Gündüz, 2019:14). Churchill 1864'de ölünce, oğlu Alfred Churchill tarafından adı Ruzname-i Ceride-i Havadis olarak değiştirilen gazete yayınına devam etmiştir.

Ceride-i Havadis ve Osmanlı Modernleşmesi

Bu bölümde Ceride-i Havadis'in ilk on yıllık içeriğinden hareketle, Osmanlı modernleşme sürecine siyasal ve toplumsal açıdan yapmış olduğu muhtemel etkiler üzerinde durulmaktadır. Bu etkilerin izi sürülürken, temel bazı kavramlar üzerinden hareketle bir analiz yapılmaktadır.

(a)Siyasi Bağlam

Ceride-i Havadis'in önemli bir özelliği, bilhassa 1860'lardan itibaren Osmanlı modernleşmesinin siyasi ve hukuki boyutunu oluşturacak olan temel bazı tartışmalara zemin teşkil edebilecek bir arkaplan sunmasıdır. Yeni Osmanlılar grubunun devletin ve toplumun gündemine taşıyacağı bazı kavramların, Ceride-i Havadis'te ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken yayınlardan biri, "devlet" ve "rejim" konusuna ilişkindir. 1843 tarihinde yayınlanan bir yazıda şöyle denilmektedir:

"Yeryüzünde bildiğimiz devlet üç kısımdır, biri adalet üzere tesis olunandır. Bu kısım devlette siyaset yerinde olur ise herşey güzel gider. İkincisi kraliyettir ki kanun üzere mebni olandır. Bu kısım devlette teb'asına ırz u namus ve gayret-i vatan lâzım gelip bunlar eksik olduğu surette kıl u kâl ve ihtilal peyda olur. Bu kısım devlette efkâr-ı umumi icra olunup herşeyi yerinde tutar. Ve üçüncüsü cumhuriyettir. Eğer teb'ası doğru ve ehl-i ırz olmaz ise karma karışık olur. Nitekim Teksas, Uruguay, Amerika-i cenubide olan kâffe-i cumhuriyetlerin ahvalleri buna kavi ispattır. Buna dair çok nesneler tahrir olunabilir lâkin şimdilik bu mikdar ile iktifa olundu" (Ceride-i Havadis, 9 Recep 1259/5 Ağustos 1843, sayı 140, s. 4).

Bu dönemde gazetede henüz imza kullanılmadığı için yazının kimin tarafından yazıldığı meçhul kalsa bile, dünya genelinde siyasi rejim türlerine dair bir okuma yapıyor olması önemlidir. Yazıda Avrupa devletlerinin ikinci tip devlet kategorisine girdiği, "efkar-ı umumiye"ye yapılan vurgudan anlaşılmaktadır. Keza Cumhuriyet rejimine örnek olarak da çeşitli devletler zikredilmektedir. Fakat Osmanlı devletinin bu üç rejim tipinden hangisine girdiğinin açık biçimde belirtilmemiş olması ilginçtir. Muhtemelen Osmanlı'nın en yakın durduğu tip, adalet zeminine oturan birinci devlet tipi olarak görülmüş olsa bile, bu devletin selameti "siyaset" şartına bağlanmıştır. Bu da Tanzimat'ın hemen ertesinde Osmanlı'da "siyasetin yerindeliği" olgusuna üstü örtük biçimde gönderme yapmaktadır. Gazetenin bir başka sayısında devlet konusunun tekrar ele alındığı görülmektedir:

"Âlemin mâlumu olduğu üzere devlet dedikleri hükümet bir hey'et-i müctemi'den ibaret olup bir zâtın sülâlesine ittiba' ile kâim olagelir bir keyfiyet olmağla ona padişah veya kral tâbir etmişler. Sonraları cumhuriyet icâd olunub va'de-i mâlumâsında tebdil olunmak üzere içlerinden biri cumhurun reisi olarak icra-i hükûmete suret vermişler ise de padişah ve krallık olan hükûmetlerde istiklâl-i kâmil bulunduguna ve cumhuriyet ise müstakil olmadığına mebni ekseri müddetleri çok sürmeyip zeval bulagelmışlerdir" (Ceride-i Havadis, 7 Safer 1258/20 Mart 1842, sayı 78, s. 1).

Yazının devamında cumhuriyet tipi rejimlerin kısa süre içinde yıkılmaya yüz tuttuğu ve istikrar sağlanamadığı yolundaki hakim kanaatlerin, Amerika örneği dikkate alındığında geçerli olmadığının anlaşıldığı belirtilmektedir. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri "altmış yetmiş seneden beri kudretli ve ülkeleri gittikçe mâmur olup ahâlisi âşâyîş ve huzur üzere olmağla" daha önceki tecrübelerin tersi bir gerçekliğe işaret etmektedir. Gerçekten de gazetenin önceki sayılarında cumhuriyet rejimi, olumsuz bir yaklaşımla ele alınmıştır. Örneğin Peru ile ilgili bir haberde "Amerika cenubunda bulunan cumhurların, cumhuriyetin iktizası olduğu vechiyle karışıklıkları, mukaddem çıkarılan ceridelerde bildirilmişti" (Ceride-i Havadis, 12 Zilkade 1257/26 Aralık 1841, sayı 66, s. 3) denmekte ve keza Meksika'daki siyasi gelişmeler aktarılırken de "cumhuriyetin hassasından olan ihtilalin, geçen defa Meksika cumhurunda zuhur ettiği..." (Ceride-i Havadis, 13 Şevval 1257/28 Kasım 1841, sayı 62, s. 2) ifadesi kullanılmıştır. Cumhuriyetin, "karışıklık" ve "ihtilal" kelimeleriyle yorumlandığı bu bakış açısı, bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri örneği dikkate alınarak yeni bir perspektife oturtulmuştur. Öte yandan aynı yazıda, devlet kavramının, hükümet kavramıyla eş-anamlı kullanılması da dikkate değerdir. Tanzimat döneminin yeni kurumsal yapılanması, bürokrasinin ve Bab-ı Âli'nin yönetimdeki artan ağırlığı ile birlikte düşünüldüğünde dahi, "devlet" in

“hükümet”le eşitlenmesi, dönemin Osmanlı kamuoyu için muhtemelen farklı ve yeni bir bakış açısı anlamına geliyordu.

Siyasal alanda tanımlanan bir diğer kavram “politika”dır. Kavram 18.yy sonlarında ve bilhassa 19.yy’ın başından itibaren -başta Sadık Rıfat Paşa ve Mustafa Reşit Paşa olmak üzere- kimi devlet adamlarının metinlerinde kullanılmış olsa da, Ceride-i Havadis “politika”nın hem tanımını yapmış hem de yayınladığı pekçok dış haberde sık sık kullanarak yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Ancak önemli olan, kavramın içeriğinin nasıl doldurulduğudur. 1844 yılında yayınlanan bir yazıda *politika*nın tanımı yapılmaktadır:

“Âlemde herşeyin kolayını düşünüp bulmağa ve kâr ve zararını hesab edip meydana koymağa ve her halde ona göre işini uydurmağa ve nasıl mümkün ise kazanç suyunu buldurmağa Avrupaca politika diyorlar. Bu muvâzene üstüne her ânın iktizâsı olan süratle harekete dikkat ederek her maddenin suhûletli olan yolunu buluyorlar. Bu sebeble bu husus, Avrupa devletlerinde müstakîl bir fen hükmüne girmiş ve erbab-ı fenn-i ekonomiye-politika namıyla mahsus memurlar dâhi tayin edilegelmiştir” (Ceride-i Havadis, 14 Şevval 1260/27 Ekim 1844, sayı 200, s. 1).

Erken dönem liberal düşünceyi yansıtan bu tanımlamanın ardından, yazıda politika ile ticaret ve ziraat arasındaki ilişki ele alınmakta ve ekonomi ile politikanın birbiriyle ne kadar yakın bir ilişki içinde olduğuna dikkat çekilmektedir. Gazete diğer yazılarında da siyasal alan ile iktisadi alan arasındaki ilişkiselliğe değinmiş ve *erbab-ı politika* diye nitelediği entelektüellerin önemine işaret etmiştir:

“Hükemâ-i kadîm bir hükûmetin kuvvetini nüfus-ı mevcûdasına münhasırdır demişler ise de muahheren gelen erbâb-ı politika, ol kavle razı olmayıp kuvvet dedikleri keyfiyet-i mutlak ahalinin servetine nisbetle vücûda gelir [demiştir]... Hükema-i kadîm bulundukları vaktin usûlüne tatbikle kavllerinde sadıklar ise de erbab-ı politika vaktimizin haline tevfiikle reylerinde sahihlerdir...Bu zamanda muharabe ve galebe iki surete mahsus olup birisi politika ile idare olunur diğeri alât-ı harbe hasr kılındığı madde olmağa, politikanın idaresi ise akçeye menut [olduğundan], bu iki suretin icrası maddesi her hal u mahalde servet ve kudrete müteallik bulunur ki bu cihetle erbab-ı politikanın reylerinin yerinde idüğü zahir oluyor” (Ceride-i Havadis, 12 Rebiülevvel 1258/23 Nisan 1842, sayı 83, s. 1).

Bu yaklaşımda “hükema-i kadîm” denilen eski düşünürlerin kimi siyasi yaklaşımının sadece kendi dönemleri için geçerli ve de haklı olduğu vurgulanırken, içinde bulunulan 19.yy’ın gerçeklerinin farklılaştığı ve yeni fikirlerin sözcüsü olarak artık politika erbabı denen yeni bir grubun belirdiği ifade edilmektedir. Hem birinci hem de ikinci alıntı birlikte düşünüldüğünde, politika kavramının, klasik Osmanlı düşüncesinde ve Osmanlı dilinde güçlü bir yeri olan “siyaset” kavramının anlam ve içeriğinin dışında yeni bir gerçekliğe tekabül ettiği görülmektedir. Batı’nın yeni ekonomi ve toplum tasavvuruna dayandığı aşikâr olan bu gerçeklik, gazete sayfalarında pekçok kez karşımıza çıkmaktadır.

Gazetede hukuki bağlamda sıklıkla kullanılan en önemli kavram “anayasa”dır. Fakat Osmanlı dilinde anayasa diye bir kelime bulunmadığı için, gazetede bu kavram Batı dillerindeki *constitution*’un Türkçe’deki yazılış biçimi olarak “konstitüsyon” şeklinde geçmektedir. Gazetenin ilk yıllarında “Yunan devletinde konstitüsyonlar maddesi tesviye ve tanziminden sonra...” (Ceride-i Havadis, 9 Rebiülahir 1260/28 Nisan 1844, sayı 178, s. 3) gibi kısa haberlerde kavram görülse de, asıl olarak Avrupa’yı kasıp kavuran 1848 İhtilalleri esnasında yoğun biçimde kullanılmıştır. Fransa’daki siyasi çalkantının ve ardından başlayan hukuksal süreçleri bildiren bir yazıda, konstitüsyonun manası dile getirilmiştir: “Fransa Meclisi azasından bazı zât konstitüsyon mükâlemesinin te’hîrini talep etmişler ise de ekseriyet muhalifler tarafında bulunmağa yeni tertîb olunan konstitüsyon yani kavânîn-i mülkîye ve millîyeleri için bugünlerde müzâkere ve mükâlemeler

icra olunup...” (Ceride-i Havadis, 3 Zilkade 1264/1 Ekim 1848, sayı 404, s. 1). Burada Anayasa’nın “mülkî ve millî kanunlar” olarak nitelendirilmiş olması, kavramın o dönemdeki algılanışını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ceride-i Havadis, 1848 yılı Şubat ayında başlayan Avrupa’daki ayaklanmaları haberleştirme noktasında başlangıçta tereddüt etmiş, ancak iki ay sonra okuyucusuna olaylarla ilgili bilgiler aktarmaya başlamıştır. Fakat genel olarak bakıldığında 1848 yılı Mayıs ayından başlamak üzere yaklaşık bir sene boyunca, gazetenin her sayısında Avrupa’daki siyasi çatışma ve arayışlara genişçe yer verildiği görülmektedir. Anayasa (konstitüsyon) kavramı, başta İtalya ve Fransa olmak üzere, Prusya, Macaristan ve diğer ülkelerdeki siyasi ve toplumsal olayların tasviri ve izahında sürekli kullanılmış, böylece iyiden iyiye görünürlük kazanmaya başlamıştır.¹ Daha önemlisi, konstitüsyon kavramının gazete haberlerinde kullanımına bakıldığında, siyasi ve toplumsal bir çalkantı yaşayan Avrupa ülkelerindeki sorunların merkezinde, anayasa tartışmalarının olduğu yollu bir çerçeve rahatlıkla gözükmemektedir. Gazete haberlerinde, her bir ülkede rakip gruplar ve partiler arasında yaşanan mücahenin, neredeyse anayasanın ilanı, içeriği ve kapsamı etrafında döndüğü gibi bir anlatı ortaya konmaktadır.² Osmanlı Devleti henüz 1876 yılı şartlarının uzağında bulunsa da, Ceride-i Havadis’in etkisiyle belirli kavramların ve düşünüş biçimlerinin yavaş yavaş yer etmeye başlamış olabileceğini söylemek abartı olmayacaktır.

Öte yandan gazetenin bu çalışmada ele alınan ilk on yıllık yayınlarına genel olarak bakıldığında, diğer kavramlara göre kullanım sıklığı az olmakla birlikte, parlamento, meşveret, efkâr-ı umumiye (kamuoyu), komünizm, serbestiyet, intihab (seçim), halk reyi (oy) vb. gibi kavramların da kullanıldığı görülmektedir. Habere ya da yazıya konu edilen bir ülkenin siyasal sistemi, hükümet biçimi, siyasal ve toplumsal meseleleri bu kavramlar ile iç içe anlatılmaktadır.³ Dolayısıyla bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde, gazetenin bir Osmanlı kamuoyunun oluşması sürecine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Kaldı ki Ceride-i Havadis’in anlam ve amacının anlatıldığı (günümüzdeki deyimıyla “editöryel” nitelikli) bir yazıda, bu olgu apaçık biçimde ortaya konmuştur:

“Gazete denilen bir yazılı kâğıtta her türlü ve her nev’i havadis yazılmağla bir vapur sefinesi gibi derûnunda her bir nesne mevcûd bulunabilir. Şöyle ki haftada bir nöbet-i sefer eder, bunun içinde ecnâs-ı muhtelif adamlar bulunup bazısı erbâb-ı fazl u mâlumattan olmağla ahlak ve edeb-i insaniyeden ve ulûm u maarifden lakırdı açarak sohbete başlar. Bu makule kelâm-ı makbûle istima’-ı hevesi ve meyli olanlar dinler ve bazısı Memâlik-i Mahrûse-i Şahâne teb’asından olup bir tarafa memur bulunmağla henüz der-âliyeden ayrılmış ve hıdmet-i hazret-i cihandâride bulunmuş olmağla ol taraftan müstecmi’ül-şerîfin bilip işitmiş olduğu havâdisten mufâharet ile mesela zât-ı şahane geçen cuma günü sa’d-ı ibâdî teşrif buyurmuş Hak Teâlâ hümayûn-ı şahânelerini günden güne müzdâd eylesin der. Ve bazıları dâhi Bâb-ı Âli’ye münasebet ve taalluku bulunmağla vükela-i fehme veyahut rüsea-i askeriyyeye dair sohbet açarak falan zâta falan mansıp tevcîh ve şöyle böyle olmuş diye sahîh ve gayr-i sahîh işittiği havâdisi söyler ve daha ziyâde havâdise âşina ise de söylenmeyecek havâdisi ketm eder. Herkes bu misillü devlet havâdisini bilmeye harîs olmağla can-ı gönülden dinlemeye başlar... İşte bu Ceride-i Havadis dâhi bu misillü her bir türlü yolcular ile dolmuş bir vapur sefinesine benzeyip yani her türlü havâdis ve ahbar yazılmaktadır” (Ceride-i Havadis, 15 Şaban 1259/10 Eylül 1843, sayı 145, s. 2).

Bu satırlarda, bilginin yayılımı ve halk arasında politika konuşmanın inşası üzerinden bir kamuyou düşüncesi bulunmaktadır. Gazetenin bunu başarıp başaramadığından ayrı olarak, onun kendi misyonunun farkında olduğunu görmek bu bağlamda son derece anlamlıdır.

¹ Ceride-i Havadis’in bu dönemdeki sayılarında bu olgunun pekçok örneğini görmek mümkündür.

² Özellikle 1848 ve 1849 ihtilallerinin bu durumun oluşmasında doğrudan bir etkisi söz konusudur.

³ Gazetede bu örneklerin yer aldığı haberlerden bazıları için bkz., sayı 25, s.2; sayı 37, s.2; sayı 40, s.3; sayı 216, s.3.

(b)Toplumsal ve Kültürel Bağlam

Ceride-i Havadis'in toplumsal bağlamda en önemli etkisi, sürekli olarak eğitim meselesine vurgu yapmış olmasıdır. Daha ilk sayıdan itibaren eğitim ile cehalet karşılaştırması yapılmak suretiyle bu konunun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilir:

“Mâlum olduğu vechiyle tahsîl-i hüner u mârifet ve kesb-i sinai u hurûfat bil-cümle milel u akvamın lâzime-i uhde-i insanîyetleri olup çünkü bu âlemde insan Cenab-ı Hakkın kendisine ihsân eylediği isti'dat ve kemâlî meydana çıkarmak ve her bir şeyin nik u be'dini fark etmek ve devlet u millet ve nîzam-ı memleket ne demek olduğunu anlamak ve kendi nefsinin ve idâre-i umûr-ı beytiyesini bile iyice bilmek, kudreti yettiği mertebe tahsîl-i maarif u hüner öğrenmeye çalışmakla vücûda gelir şeyler olduğundan bilâkis hiçbir fûnûn ve maarif tahsîline sa'y u verziş etmeyib ömrünü zalâm-ı cehâlette geçirenler ve betaetle me'lûf olarak ahvâl-i kenvîyeden bihaber olanların bu âlem-i kevn u mekândan bir lezzet almayarak dünyaya nasıl gelip gittiğini bilmedikleri derkârdır” (Ceride-i Havadis, 1 Cemaziyelahir 1256/31 Temmuz 1840, sayı 1, s. 1).

II.Mahmut döneminde önce Meclis-i Umur-ı Nafia'nın yayınladığı raporda ve ardından kısmen Tanzimat Fermanı'nda ortaya çıkan yeni bir vatandaşlık tasarısının izlerini de taşıyan bu yaklaşım, gazetede genel bir ilke olarak öne çıkacaktır. Bu yayınlarda, bilhassa Avrupa ülkeleri bir model olarak belirgin biçimde göze çarpmaktadır. Fakat yine de bu durum izah edilirken, zamansal ölçekte bir okuma yapılarak Avrupa'nın dünü ile bugünü arasındaki değişim ölçeğine vurgu yapılması dikkat çekicidir:

“Avupada birkaç yüz sene mukaddem papazlardan başka okuyub yazma bilir adam pek az bulunur idi....Lâkin üç yüzyıldan beri Avrupa ahâlisi gerek emr-i taayyüş ve gerek tahsîl-i insânîyet u medenîyyetin esbâb-ı kuvvîyesi mutlaka okuyup yazmak kaziyesi olduğuna vâkıf olarak derhâl icrâsına teşebbüs edib bilâd u memleketlerinde hesabsız mektebler peyda eylediler ...Bu tahsîl maddesi Fransa, Rusya, Nemçe ve Prusya ve kâffe-i Avrupa memleketlerinde dâhi böyledir” (Ceride-i Havadis, 11 Recep 1256/8 Eylül 1840, sayı 5, s. 3).

Avrupa'nın yaşadığı müsbet değişimde eğitimin oynadığı rol gösterilmek istenmektedir. Bu yaklaşım, özellikle Avrupa'nın elde ettiği ekonomik gelişmişlik ve toplumsal düzen ile eğitim ve bununla bağlantılı olarak bilim arasında doğrudan bir ilişki olduğu anlatılmak istendiğinde belirgin hale gelmektedir. Buna göre “Avrupa memâlik-i ahâlîsinin meşhûdumuz olan şimdiki ma'muriyet-i mülkîye ve hey'et-i intizâmîye ve hurûf u sanâyi ve ticaretleri mahza memleketlerinde ulûm ve maarif ve hünerin çoğalması herkesin mâlûmat-ı kâfiye ve fûnûn-ı muktezîye sa'y ve gayret eylemesi semeresi”dir (Ceride-i Havadis, 1 Cemaziyelahir 1256/31 Temmuz 1840, sayı 1, s. 1). Avrupa devletlerinin ziraat ve sanayi yapıları hakkında bilgi verilirken, çocuklara eğitim vermenin ve köylerde bile ziraat eğitiminin yaygınlaşmasının önemine değinilmektedir (Ceride-i Havadis, 18 Muharrem 1257/12 Mart 1841, sayı 25, s. 3). Genel olarak Avrupa tarım ve sanayisinin teknolojik yeniliklerle birlikte hızla ilerlediğine vurgu yapılırken, eğitim ve çalışma meselesinin merkeziliğinin altı çizilmektedir (Ceride-i Havadis, 19 Zilkade 1257/2 Ocak 1842, sayı 67, s. 2).

Ancak gazetenin Avrupa'dan aktardığı bu bilgiler vasıtasıyla, esasen Osmanlı Devleti'nde benzer bir gelişmenin yaşanmasının gerekliliğine vurgu yapmak istediği de açıkça gözükmektedir. “Devlet-i Âliye'de bundan sonra okuyup yazmak maddesi ikdamat ve Tanzimat bereketiyle ilerleyip bu mâkule menafii husule gelmek me'muldur” denen bir yazıda “okuyup yazmaktan her türlü dünyevi ve uhrevi faide hasıl olacağı bilâkis cehalletten dünyevi ve uhrevi zarar geleceği” dile getirilmektedir (Ceride-i Havadis, 21 Recep 1256/18 Eylül 1840, sayı 6, s. 3). Hatta meselenin daha derinde yatan kültürel boyutları, gelişme ile eğitim ve çalışma arasındaki ilişki üzerinden daha eleştirel bir tarzda da ifade edilmiştir:

“Memâlik-i İslâmiye halkı yakın vakitlere gelince tahsil-i maarif ve sanayi edib hem halkın işine yaramak ve hem dâhi kendisi âhere muhtaç olmayıp hüneri ve san’atı sayesinde serbest geçinmek yoluna gitmeyip ve fakat işte Hak Teala rezzaktır deyib tembellik ederek ve yiyip içmeye ve şehvaniyeye gelince her şeyin nefasetini arayarak sözünü geçiremezse arz-ı ihtiyaca ve niyaza başlar ve halinden ve geçinmesinden şikayet eder. O vakit Hak Teala rezzaktır deyib sabr u tevekküle yapışmaz bunun için san’at ve ticarete heves etmiyor” (Ceride-i Havadis, 15 Recep 1259/11 Ağustos 1843, sayı 141, s. 3).

Gazetede eğitim bahsi sadece bunlarla da sınırlı kalmamış, zaman zaman Avrupa devletlerindeki okul sayısı, kitap sayısı ve öğrenci sayısı gibi verilerle de bir yandan aradaki fark gösterilirken aslında Osmanlı’nın da bu bağlamda eksikleri de gösterilmek istenmiştir (Ceride-i Havadis, 9 Rebiülâhîr 1260/28 Nisan 1844, sayı 178, s. 3; 9 Cemaziyelâhîr 1261/15 Haziran 1845, sayı 233, s. 3; 6 Zilhicce 1265/23 Ekim 1849, sayı 456, s. 4).

Osmanlı toplumunun 19.yy’ın erken döneminde yaşamaya başladığı kültürel ve toplumsal değişim bağlamında Ceride-i Havadis’in öncü bir rol oynadığı söylenebilir. Bu rol, farklı biçimlerde ifa edilmiş ve yüzyılın son çeyreğinden itibaren belirgin hale gelecek olan kimi yapıların bir tür ön-hazırlayıcısı işlevini görmüştür. Bu yayınlarda, yeni bir yaşam tarzı ve tüketim kültürünün kimi erken formlarını müşahade etmek mümkündür.

Bunlardan biri, İstanbul’daki Fransız, İngiliz yahut Amerikan tüccarlarının dükkanlarında satılan yeni eşyaların gazetede düzenli biçimde reklamının yapılmasıdır. Gazetenin farklı sayılarında, yeni bir tüketim kültürüne yönlendiren pekçok haber çıkmıştır:

“Beyoğlunda tiyatrohane karşısındaki Pierva nam tuhafiyecinin dükkânında bu defa Fransa’dan celb olunmuş gûna gûn sandalye ve kanepe ve emsâli şeyler ile gayet müzeyyen ve menkûş olarak oda kâğıtları ve yazlık ve kışlık olmak üzere envaî mefrûşat mevcûd olub orada Paris’den gelme birkaç uşak dâhi olmağla hane ve sahilhâneleri tarz-ı cedîd üzere döşeyebileceklerdir” (Ceride-i Havadis, 2 Receb 1266/14 Mayıs 1850, sayı 483, s. 4)

“Galatasaray karşısında kain dükkânda büyük ziyâfetlerde kullanılmaya şâyan Paris’den celb olunan sofra takımları olub bunların bazısı bütün bütün gümüşden ve bazısı gümüş yaldızlı olduğu ve daha sair mahallerde bulunanlara nisbetle ehvence satılmakda olduğu...” (Ceride-i Havadis, 29 Rebiülâhîr 1266/14 Mart 1850, sayı 475, s. 4)

“Galatada Viva nam Fransız mağazasında bu defa Avrupa’dan gûna gûn gözlük, hurdebîn ve türlü türlü dürîbîn ve geceleri lâzım gelen saat, iki usûlden on iki usûle nağme-sâz olur kutular ve Fransa’nın en meşhur fabrikasından i’âm olmak üzere fevkal-gâye nefis kilim ve nev-îcad olarak kahve takımı, kibrit ve emsâli eşya...” (Ceride-i Havadis, 16 Safer 1264/23 Ocak 1848, sayı 369, s. 4)

“Avrupalı gözlükçü Hanmiyan nam kimse Galatada vaki perşembe pazarında saatçiler içinde çend seneden beri mağazalar küşad eylemiş olub merkurda el-yevm Avrupa’nın baş fabrikalarından gelme gûna gûn gözlükler, taşlar, dürîbînler...mevcud olub münasib fiyat ile satılmakda olduğu...” (Ceride-i Havadis, 27 Muharrem 1266/13 Aralık 1849, sayı 462, s. 4)

“Jak Jodic nam kimsenin mağazasında Amerika-kârî olmak üzere sandalye, beşik vesaire mevcud olub münasib baha ile satılmakda olduğu...” (Ceride-i Havadis, 2 Receb 1266/14 Mayıs 1850, sayı 483, s. 4).

Osmanlı Devleti’nin Avrupa için nasıl bir yeni pazar olmaya başladığı gerçeğiyle birlikte düşünülmesi gereken bu örnekler, sadece tüketim kültürü ile sınırlı değildir. Örneğin piyano kullanımının başlaması yahut yaygınlaşmasında da gazetenin payı söz konusudur. “Avrupa

piyanocularından birisi Dersaadet'e gelip piyano çalmak isteyenlere ücret-i kalîle ile öğreteceği ve mahallinin Ceridehâneneden sual olunması ilân olunmuştur" (Ceride-i Havadis, 10 Cemaziyelâhir 1266/23 Nisan 1850, sayı 480, s. 4) gibi veya "Piyano nam sazı çalmakda maharet-i kâmile olan Avrupalı bir karı saz-ı mezkûru öğrenmek isteyenlere münasib bir ücretle ta'lim edecek olduğu ve istekli olanların Ceridehane'den sual eylemeleri..." (Ceride-i Havadis, 16 Safer 1264/23 Ocak 1848, sayı 369, s. 4) benzeri ilanlarda, gazetenin bir aracı rolü üstlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu eğilim, resim yaptırmak gibi değişik alanlara dek uzanmıştır. İstanbul'a gelen bir İngiliz ressamın uygun fiyatla "isteyenlerin resmini çıkaracağı" ve talip olanların gazeteye uğramasının istendiği ilân bunlardan biridir (Ceride-i Havadis, 21 Ramazan 1262/12 Eylül 1846, sayı 298, s. 4).

Toplumsal ve kültürel alanda meydana gelen etkinin tezahür ettiği alanlardan biri de tiyatrodur. Osmanlı dünyasında tiyatroyu ayrıntılı olarak tanıtan ilk yazı Ceride-i Havadis'de yayınlamıştır:

"Nev-i beşerin muhtaç olduğu ekl u şürb libâs gibi eşyadan başka medeniyetin muktezası ve tabiât-ı insaniyenin meyl-i iktizâsı olarak tefrîh-i kulûb u tenzihe dair bazı la'b u lehv dâhi peyda edilmekle evâilde sazendeğân hanendeğân ve pehlivan gibi şeyler ile kanaat olunur iken sonra envaî îcad olunmuş ve onlar bayağı san'at makamına kain olmuş ve Yunaniler gününde bunlar hakkında menzûn ve mensûr çok kitaplar te'lif olunmuş olub...Avrupa'da dâhi eskiden de var ise de birkaç yüz seneden beri tiyatroları pek nefâset üze icrâ edegeldiklerinden keyfiyetinin ifadesine ibtidâr olunmuştur" (Ceride-i Havadis, 20 Şevval 1257/5 Aralık 1841, sayı 63, s. 3).

Yazının devamında tiyatro türleri trajedi, komedi, melodram, pandomim, vodvil, opera ve bale şeklinde sıralanmakta ve her biri hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Ardından da Avrupa'dan bazı oyuncuların İstanbul'a gelip bir süreden beri Beyoğlu'nda bir mahalde pandomim ve opera icra ettikleri ve bunların "seyre şayeste olduğu" belirtilmektedir. Bir süre sonra gazete, tiyatroda oynanan bir oyunun içeriğini geniş biçimde yayınlamıştır. Tiyatroda sergilenen oyunlar İtalyanca yahut Fransızca dilinde oynandığı için seyirci anlamakta zorluk çekmiş ve gazete, okuyucuyu teşvik etmek amacıyla oyunun özetini yayımlama gereği duymuştur. Bu muhtemelen Osmanlıca'ya çevrilen ilk tiyatro metnidir (Ceride-i Havadis, 3 Rebiülahir 1258/14 Mayıs 1842, sayı 86, s. 4). Gazetenin ileriki sayılarında da "orayı teşrif edenler lisanı anlayamadıklarından ve oyunun mebde ve hakikatine vakıf olamadıklarına binaen" oynanan oyunların metinleri yayınlanmıştır (Ceride-i Havadis, 18 Zilhicce 1260/29 Aralık 1844, sayı 209, s. 1). Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre bu ilk tiyatro oyunları "memlekete Avrupa muaşeretinin âdâbını sokmaya başlamıştır" (Tanpınar, 2017: 156).

Gazetenin tiyatro ile ilgili yaklaşımı, sadece tanıtıcı bir nitelikle sınırlı kalmamış; teşvik edici bir boyut da kazanmıştır. "Bu misillü şeyleri reaya dâhi yapıp para kazanmak gerekdir çünkü böyle böyle giderek çok kimselere gayret gelib türlü türlü masnuat icrâsına sa'y ederler" (Ceride-i Havadis, 18 Zilhicce 1260/29 Aralık 1844, sayı 209, s. 1) denilmesinin yanı sıra, tiyatroyu özendirici haberlere de yer verilmiştir (Ceride-i Havadis, 26 Rebiülevvel 1258/7 Mayıs 1842, sayı 85, s. 4).

Kültürel bağlamda öne çıkan diğer bir olgu da dil meselesidir. Ceride-i Havadis'in dil bağlamında etkisi iki yönlü olmuştur. İlki, dilin sadeleşmesi ile ilgilidir. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu gazetenin oynadığı roller arasında "sade bir Türkçe kullanmaya başlaması"nın altını çizmektedir (Tanpınar, 2017: 153). Gerçekten de gazetede ki haber ve yazı diline bakıldığında, dönemine kıyasla Türkçe kullanımında büyük bir sadelik göze çarpmaktadır. Bu bağlamıyla da gazete yazı dilinin sadeleşmesine ciddi katkıda bulunmuş ve 1860 sonrasında sahneye çıkacak olan gazeteci-aydınlar üzerinde etkisi olmuştur (Ertuğ, 1970: 164; Mardin, 1996: 287). Bu, bilginin daha geniş kitlelere doğru yayılımını sağlamanın yanında, Türkçe'nin gelişimine de katkıda bulunmuştur.

İkinci olarak, Ceride-i Havadis dünyaya açılmanın ve yeni bilgilere erişmenin temel aracı olan yabancı dil öğreniminin yaygınlaşmasına da katkıda bulunmuştur. Gazete, dil öğrenmek

isteyenler ile dil öğretmek isteyenler arasında adeta bir köprü vazifesi görmüştür. “İtalyan, Fransız ve İngiliz lisanlarında maharet-i kâmile bulunan Seyyid Ali Efendi nam kimse, tahsil-i tâlib olanlara muayyen mahya ile ta’lime edeceği ve mahallini Havadishane’imizden sual eylemeleri” (Ceride-i Havadis, 3 Zilhicce 1263/12 Kasım 1847 sayı 308, s. 4) veya “Ahbabımızdan aslı İngiliz olan birisi, istekli olan zevata İngilizce ta’lim edeceği” (Ceride-i Havadis, 24 Rebiülahir 1263/11 Nisan 1847, sayı 328, s. 4) yahut da “Fransa lisanı muallimlerinden birisi, münasib ücret tahsisıyla istek edenlere Fransızca ta’lim edeceği ve kendisi Türkçe’yi pek iyice bildiğinden ta’lim edeceklerin zahmet çekmeyeceği...” (Ceride-i Havadis, 14 Rebiülevvel 1266/28 Ocak 1850, sayı 472, s. 4) türünden ilanlara, özellikle 1840’ların ortalarından sonra gazetede pekçok kez rastlamak mümkündür. Fakat bütün bu ilanlarda öğrenmek isteyen ile öğretmek isteyen birbiriyle iletişime geçeceği adres olarak bizzat gazetesinin adresi gösterilmiştir. Gazete, dil öğreniminin neden önemli olduğunu anlatmak için de, günümüzde bütün ülkelerde herkesin çeşitli diller öğrenmeye çalıştığını ve “gün be gün tevsi’-i daire-i mâlumata cümle tarafından arzu ve gayret kılındığı”nı belirtmiştir (Ceride-i Havadis, 5 Rebiülevvel 1265/29 Ocak 1849, sayı 421, s. 4).

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı modernleşmesinin siyasetten kültüre kadar uzanan parametrelerinin oluşum ve gelişim sürecinde Ceride-i Havadis gazetesinin rolü ve etkileri ele alınmıştır. Fakat bu hiçbir biçimde, söz konusu süreçte Ceride-i Havadis’e mutlak bir kurucu rol biçildiği anlamına gelmemelidir. 18.yy’ın son çeyreğinde başlayan ve sonraki yüzyılın ilk yarısında gelişen Osmanlı modernleşmesi çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahiptir. Tercüme Odası gibi kurumların varlığının yanında, özellikle başkent İstanbul’un çok sayıda yabancı insan, ürün ve fikirlerin uğrak noktası olması, söz konusu değişim ve dönüşümün çok boyutluluğuna işaret eder.

Öte yandan bu çalışma göstermektedir ki, Osmanlı modernleşmesinin gerek siyasal gerekse toplumsal açıdan iyiden iyiye belirginlik kazandığı 19.yy’ın ikinci yarısına gelmeden önce, bu süreci kolaylaştıran yahut biçimlenmesine etki eden bir arka plan bulunmaktadır ve Ceride-i Havadis gazetesinin bu noktada önemli sayılabilecek bir etkisi söz konusudur. Siyasal açıdan bakıldığında, bu gazete sadece Ahmet Cevdet Paşa’nın deyimiyle Yeni Osmanlılar’ın bulunduğu “bir yuva” olmakla kalmamış; anayasa, meclis, halk iradesi ve siyasal rejimler gibi kavramların Osmanlı düşüncesine nüfuzunu da hızlandırmıştır. Kültürel açıdan da aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Başta yeni tüketim biçimleri, piyano ve tiyatro olmak üzere Batılı yaşam formlarının yavaş yavaş tanınması ve yayılmasında, Ceride’nin belirli bir etkisi olduğu açık biçimde görülmektedir. Bütün bu etkiler, yüzyılın ilerleyen aşamasında yaşanan gelişmeler için bir hazırlayıcı zemin işlevi görmüştür.

Bu çalışmada sunulan örneklerden hareketle, siyasal ve kültürel dönüşümde Ceride-i Havadis’in etkisinin, ilk bakışta Osmanlı çalışmaları literatürüne hâkim olan paradigmaları andırır biçimde, bir “batılaşma” ve “dualite” anlatısına işaret ettiği iddia edilebilir. Bu anlatıda, dışarıdan (Batı’dan) tek-yönlü olarak akan (ister teknolojik, isterse siyasal ve toplumsal olsun) değişim unsurlarının, içeride (Osmanlı’da) pasif bir biçimde alımlandığı ve bu durumun da kaçınılmaz olarak yeni ile eski; geleneksel ile modern olan arasında çatışmaya yol açan bir “dualite” doğurduğu öne sürülür. Oysa 1923’te Cumhuriyetin ilanına gelene dek geçen uzun süre, sadece yeni ile eski ve geleneksel olan ile modern olan arasında bir çatışmaya değil, belki üçüncü bir düzlemde daha geniş ele alınarak yeniden kavramsallaştırılması gereken bir gerçekliğe işaret etmektedir. Bilahhassa II. Meşrutiyet döneminin çok boyutlu siyasal ve entelektüel iklimi, retrospektif açıdan bu hükmü doğrulayacak bir görünüm sunmaktadır. Bu bağlamda, Ceride-i Havadis’in “dışarı”dan aktardığı yapı ve formların, “içeri”nin kendi yapısı ve formlarıyla içiçe geçerek Osmanlı İmparatorluğu’nun – yaklaşık yarım asırdan beri zaten yaşamakta olduğu- dönüşüme katkıda bulunma biçimlerine odaklanmak anlamlı bir girişim olacaktır.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR (Gazeteler)

Ceride-i Havadis, 1840-1850

KİTAPLAR

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Burke, P. (2001). *Bilginin Toplumsal Tarihi*. (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ertuğ, H. (1970). *Basın Yayın Hareketleri Tarihi 1. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Gerçek, S. N. (2019). *Matbuat Tarihi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (2010). *A Brief History of The Late Ottoman Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Keane, J. (1992). *Medya ve Demokrasi*. (Çev. Haluk Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koloğlu, O. (1994). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. (Çev. M. Türköne, F. Unan ve İ. Erdoğan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgül, K. (2012). *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Said Paşa, M. (2019). *Küçük Mehmed Sa'id Paşa'nın Hatıratı*. (Yay. Haz. Mustafa Gündüz). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (2017). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.